"ΟΤΑΝ ΤΟ ΥΠΕΡΦΥΣΙΚΟ ΕΙΣΒΑΛΕΙ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΟΣΜΟ"

ΤΑΞΗ Β2

ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΝΕΑΣ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΣΧ. ΕΤΟΣ: 2008-09

Η ιδέα για τη δημιουργία ενός σχεδίου εργασίας με θέμα το υπερφυσικό στοιχείο ξεκίνησε από μία εργασία στο μάθημα της Ιλιάδας με σχετική θεματική (εμφανίσεις θεών στον Όμηρο). Είναι γεγονός πως ό,τι αφορά το φαντασιακό, το φανταστικό και, εν τέλει, το μεταφυσικό αποτελεί αντικείμενο συναρπαστικό για <u>όλες τις ηλικίες</u>, **αλλά ιδιαίτερα για τη δική μας**, όπως αποδεικνύει το πλήθος των εφηβικών αναγνωσμάτων με υπερφυσική θεματολογία. Στόχο μας δεν αποτέλεσε το να εξαντλήσουμε το – ομολογουμένως – τεράστιο θέμα των υπερφυσικών φαινομένων αναζητώντας κάθε πιθανή υποκατηγορία του ή προσπαθώντας να το εκλογικεύσουμε με την παράθεση πλήθους επιστημονικών εξηγήσεων. Κάτι τέτοιο θα ήταν, άλλωστε, πάνω από τις δικές μας δυνατότητες. Εκείνο που <u>εμείς</u> θελήσαμε ήταν να εργαστούμε ομαδικά πάνω σ' ένα θέμα που μας ενδιαφέρει και να αντλήσουμε από τους θησαυρούς της λαϊκής μας παράδοσης, από την οποία έχει η δική μας γενιά σε μεγάλο βαθμό αποστασιοποιηθεί. Μ΄ αυτόν τον τρόπο διαπιστώνουμε τις αρχαίες της ρίζες και τη συνέχεια της μέσα στην ιστορία, άρα και το ρόλο της στον προσδιορισμό της πολιτισμικής μας ταυτότητας.

Οι παραδόσεις που αφορούν το φανταστικό στοιχείο έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή του λαού μας, όπως και άλλων λαών, ήδη από την αυγή των αρχαίων χρόνων, καθώς διέθετε και αυτός έντονη την ανάγκη για μεταφυσική παρηγοριά. Είναι οι ίδιες βασικές ανάγκες, τα όνειρα και οι επιθυμίες, το δέος του ανεξήγητου και – πάνω απ' όλα - ο φόβος του θανάτου που κατατρέχει όλους τους ανθρώπους, στοιχεία που πήραν τη διάσταση του υπερφυσικού και στη ζωή των Ελλήνων (παγανιστικές θρησκείες, προλήψεις, διάφορες δοξασίες και δεισιδαιμονίες).

Σ' αυτό το πλαίσιο, οι ανθρωπόμορφοι θεοί της ελληνικής αρχαιότητας εισβάλλουν συχνά στον ανθρώπινο κόσμο, παρεμβαίνοντας στα ανθρώπινα, είτε για να αποκαταστήσουν την ηθική τάξη, είτε για να στηρίξουν τους προστατευόμενους τους θνητούς, είτε για να ικανοποιήσουν άλλους, περισσότερο ιδιοτελείς, σκοπούς.

Τιτσιάνο :Ο Δίας επισκέπτεται τη Δανάη μεταμορφωμένος σε χρυσή βροχή

Ο Όμηρος, ο θεϊκός τεχνίτης, μας παραθέτει στα αρχετυπικά ευρωπαϊκά λογοτεχνήματά του, την Ιλιάδα και την Οδύσσεια, μια σειρά από ποιητικές εικόνες μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας με θέμα την παρέμβαση των θεών στα ανθρώπινα είτε με τη μεγαλόπρεπη θεϊκή τους ιδιότητα **(επιφάνεια),** είτε μεταμορφωμένους σε κάποια θνητή οντότητα, ανθρώπινη (**ενανθρώπιση**) ή μη.

Χαρακτηριστική είναι η «ενανθρώπιση» της Αθηνάς στην α της Οδύσσειας, που μεταμορφωμένη σε Μέντη, οικογενειακό φίλο του Οδυσσέα, παρακινεί τον άβουλο και παθητικό Τηλέμαχο να αναλάβει δράση ενάντια στην αυθαιρεσία των μνηστήρων, οδηγώντας τον με αυτόν τον τρόπο στην ενηλικίωση.

Στην Ιλιάδα, παρά την πιο περιορισμένη παρουσία του υπερφυσικού στοιχείου, οι εμφανίσεις του είναι εντυπωσιακές, όπως στην περίπτωση της παρέμβασης της Αθηνάς –«από μηχανής θεού» κατά την παρ' ολίγο μοιραία σύγκρουση Αχιλλέα-Αγαμέμνονα, «επιφάνεια» που εξυπηρέτησε την ποιητική οικονομία του Ομήρου. Εξίσου εντυπωσιακή και η «επιφάνεια» της Θέτιδας, που σαν ομίχλη εμφανίζεται από τη θάλασσα για να παρηγορήσει τον πληγωμένο από την προσβολή της τιμής του γιο της (ραψωδία Α) .

Ο Αχιλλέας λογομαχεί με τον Αγαμέμνονα, ενώ η Αθηνά συγκρατεί τον Αχιλλέα.

Τοιχογραφία του Peter von Cornelius. Γλυπτοθήκη Μονάχου, 1827.

Η Θέτιδα παρηγορεί τον Αχιλλέα (Ραψωδία Α)

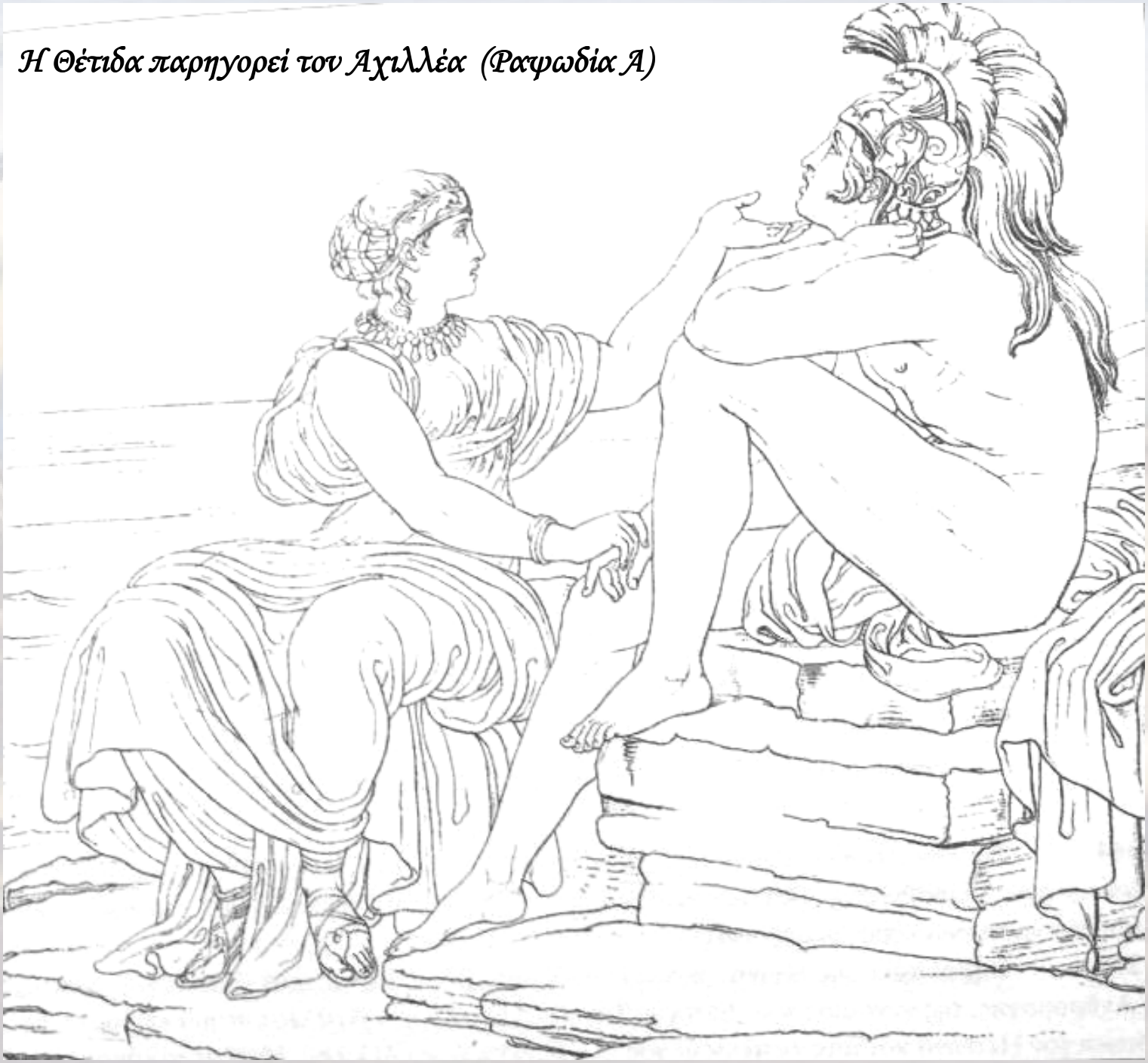

Εκτός από τους Ολύμπιους υπήρχε και πλήθος κατώτερων θεοτήτων. Μεταξύ αυτών και οι νύμφες, πνεύματα των δασών, των ορέων και των υδάτων - καθώς οι άνθρωποι έδιναν ψυχή στο κάθε στοιχείο της φύσης (ανιμισμός).

Ραφαήλ:
Η νύμφη Γαλάτεια

Ο χριστιανισμός, με το βαθιά ανθρωπιστικό του κήρυγμα και τις υπερβατικές του υποσχέσεις για ανταμοιβή των ενάρετων, έφερε τη δύση των αρχαίων θρησκειών, αλλά όχι και την ολοκληρωτική απομάκρυνση των Ελλήνων από τις παραδόσεις τους. Η τριαδική θεότητα και οι άγιοι της χριστιανοσύνης έσκυψαν με αγάπη πάνω από τον πάσχοντα και έχοντα ανάγκη από μεταφυσική παρηγοριά άνθρωπο. Η μεσαιωνική και νεότερη ελληνική παράδοση είναι γεμάτη από θαυματουργές επεμβάσεις, σταλάγματα ανακούφισης σε χρόνους που οι δυσκολίες παρουσιάζονταν ανυπέρβλητες και η σωτηρία δυνατή μόνο από τον ουρανό: θεομηνίες, λιμοί, (με *ι* και με *οι*), εχθρικές εισβολές, πόλεμοι, δουλεία. Οι άγιοι της Ορθοδοξίας απέκτησαν σε καιρούς χαλεπούς στρατιές πιστών – ακόμη και μεταξύ των αλλοθρήσκων - εξαιτίας των σωτήριων παρεμβάσεων τους στον ανθρώπινο κόσμο.

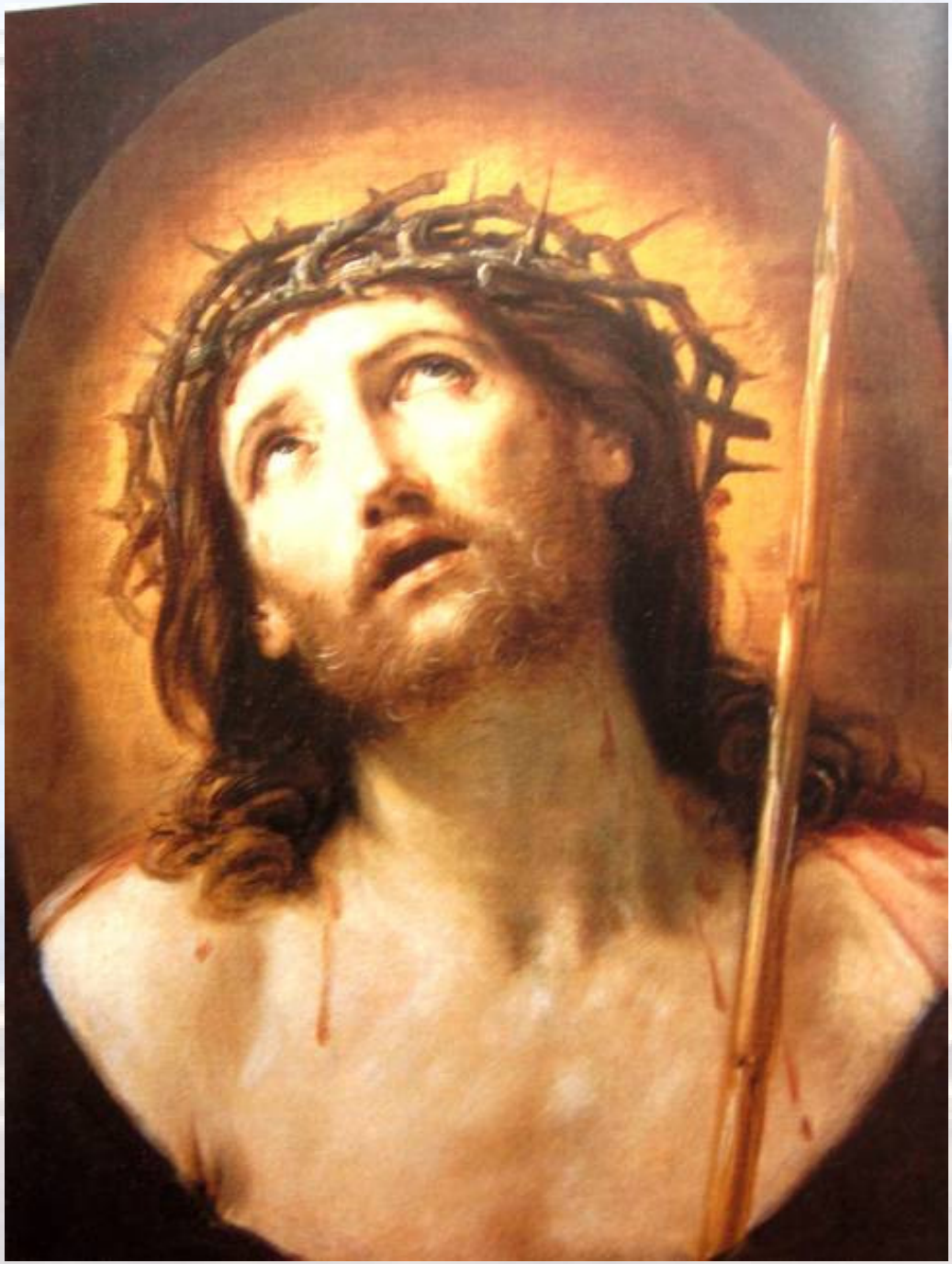

Γκουίντο Ρένι :Ο Χριστός με το ακάνθινο στέφανο

Ανάμεσα τους ο «δικός μας» Άγιος Μηνάς, ο πολιούχος του Ηρακλείου, που ο θρύλος τον θέλει να περιφέρεται έφιππος στα καλντερίμια του Μ. Κάστρου και να προστατεύει τους χριστιανούς από τις επίβουλες σκέψεις του κατακτητή, μέσα στα δύσκολα για την Κρήτη χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Άγιος Μηνάς, ο προστάτης του Μεγάλου Κάστρου

Ο μητροπολιτικός ναός του Αγίου Μηνά, πολιούχου του Ηρακλείου

Στις νεοελληνικές παραδόσεις συγκαταλέγονται, όμως, και οι λεγόμενες **διαβολικές ή δαιμονικές** - όχι άσχετες με τη θρησκευτική παράδοση - οι οποίες αναφέρονται σε οντότητες σκοτεινές και εχθρικές προς τον άνθρωπο: Ο διάβολος και πλήθος δαιμονικών πλασμάτων που αδιάκοπα προσπαθούν να βλάψουν τον άνθρωπο και να σφετεριστούν την αθάνατη ψυχή του.

Είδος κατώτερων δαιμονίων αποτελούν τα παγανά του Δωδεκαήμερου ή **καλικάντζαροι**, που «επισκέπτονται την ελληνική χώρα κατά τις ημέρες από την 25η Δεκεμβρίου έως την 5η Ιανουαρίου, την παραμονή της γιορτής των Θεοφανείων, οπότε εκδιώκονται από το Μεγάλο Αγιασμό. Στη μορφή είναι αποκρουστικά, καθώς θυμίζουν αρχαίους σάτυρους ή δαίμονες της Βίβλου. Εξίσου αποκρουστικοί είναι και οι σκοποί και οι πράξεις τους: Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου «σαρακίζουν» το δεντρί που, σύμφωνα με τη λαϊκή δεισιδαιμονία, στηρίζει τον κόσμο. Κατά το διάστημα του Δωδεκαήμερου, όμως, οι φιλοδοξίες τους γίνονται πιο ταπεινές: Αρκούνται στο να καταστρέφουν με διάφορους τρόπους τις γιορτές των χριστιανών: Βρωμίζουν τα σπίτια, μαγαρίζουν τα φαγητά, πειράζουν τα ζώα και αλίμονο στον άνθρωπο που θα συναντήσουν έξω τη νύχτα: τον άγουν και τον φέρουν υποχρεώνοντάς τον να συμμετέχει στο διαβολικό τους χορό ως το ξημέρωμα...

Καλικάντζαροι , τα παγανά των Χριστουγέννων

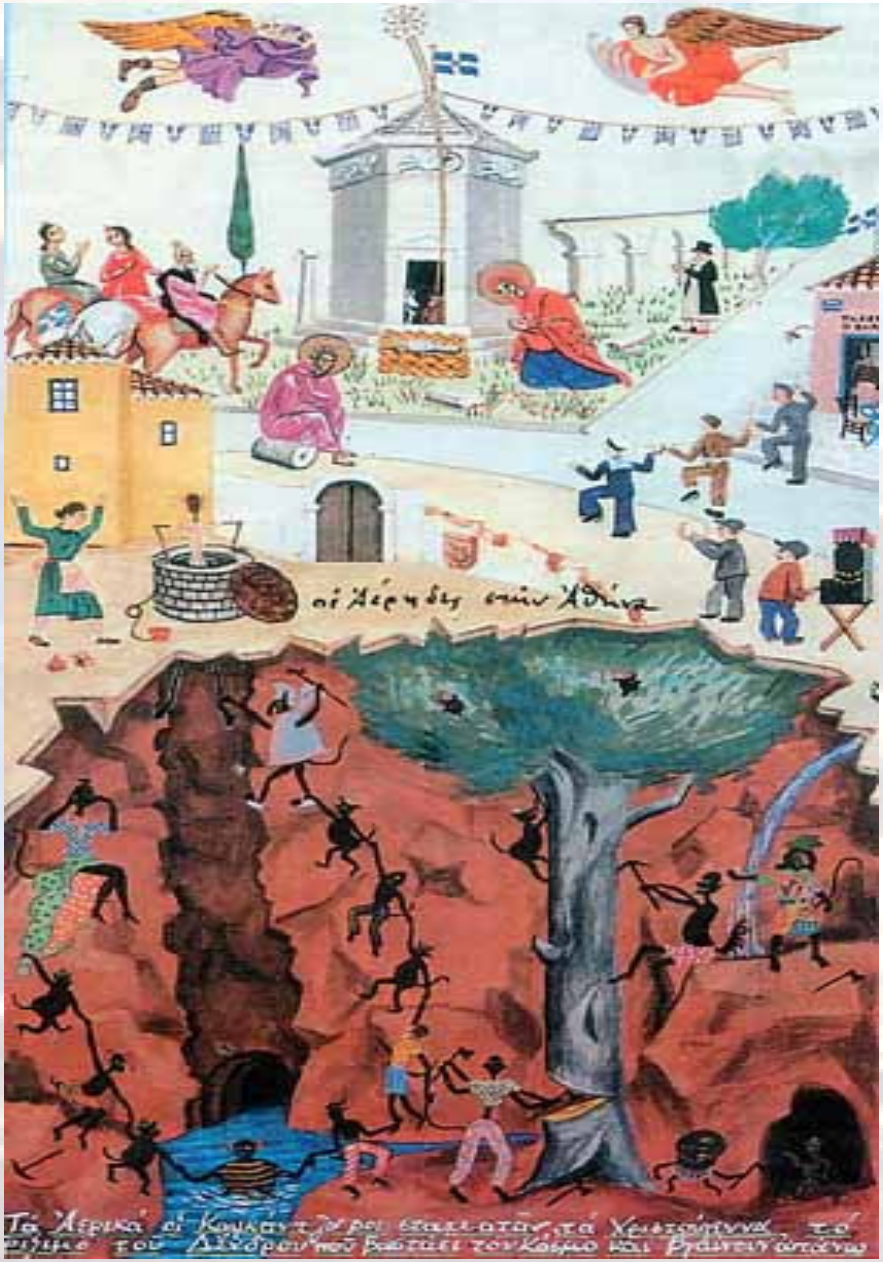
οἱ Ἀέρηδες στὴν Ἀθήνα
Τὰ Χέρια οἱ Κοιλιὲς τὸ Ρύζι ἐπαναστάτησαν τὰ Χριστούγεννα τὸ
ρύζι τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ βασιλεύει τὸν κόσμο καὶ βγάζει γρόσια

Στην ίδια κατηγορία παραδόσεων (**δαιμονικές**) ανήκουν και **οι νεράιδες** των ελληνικών παραμυθιών. Μετεξέλιξη των αρχαίων θεολογικών μύθων για τις νύμφες, προκαλούν στους ανθρώπους της υπαίθρου θαυμασμό για την αιθέρια ομορφιά τους, αλλά και φόβο για τις δαιμονικές τους ιδιότητες.

Η δαιμονική τους φύση είναι προφανής στους θρύλους: Πλάσματα κυρίως της νύχτας, βλάπτουν τους ανθρώπους, φοβούνται το σταυρό, τις προσευχές, τους αγίους, και χάνονται με το λάλημα του πετεινού. Ο λαός πιστεύει ότι ασκούν θανάσιμη γοητεία στους απλούς θνητούς, οι οποίοι, αν πέσουν στη σαγήνη τους, βλάπτονται ανεπανόρθωτα.

Οι νεράιδες των θρύλων και των παραμυθιών

Νεραΐδες, αιθέρια ομορφιά που προκαλεί το θαυμασμό…

…αλλά και το φόβο

Ακόμη και στις σπάνιες περιπτώσεις που ένα τολμηρό παλικάρι κατορθώσει να αιχμαλωτίσει μια ξωθιά και κάνει οικογένεια μαζί της, θα ζει για πάντα με το φόβο πως κάποτε η συντρόφισά του θα δραπετεύσει για να ξανανταμώσει τις όμοιες της στα δάση και στις ρεματιές. Αυτό το άγχος του αποχωρισμού εκφράζει -έντονα συναισθηματικά - ο συντοπίτης μας Νίκος Καζαντζάκης στην αυτό-βιογραφική του «**Αναφορά στο Γκρέκο**»:

«Ποτέ δεν είχα δει τη μητέρα μου να γελάει... Μπορεί και να 'ναι νεράιδα, συλλογιζόμουν κοιτάζοντάς τη σιωπηλά, η νεράιδα που λεν τα παραμύθια, και κινούσε στο παιδικό μυαλό μου η φαντασία μου να δουλεύει: μια νύχτα, ο πατέρας μου, περνώντας από τον ποταμό, την είδε να χορεύει στο φεγγάρι, χίμηξε, της άρπαξε το κεφαλομάντηλο, κι από τότε την έφερε στο σπίτι και την έκαμε γυναίκα του. Κι όλη μέρα τώρα πάει κι έρχεται η μάνα μέσα στο σπίτι και ψάχνει να βρει το κεφαλομάντηλο, να το ρίξει στα μαλλιά της, να γίνει πάλι νεράιδα και να φύγει».

Άλλες φορές οι νεράιδες, σαν άλλες Μούσες, διδάσκουν το χάρισμα της Μουσικής στους θνητούς, πάντα όμως με βαριά ανταλλάγματα που κακόβουλα διεκδικούν. Χαρακτηριστικός είναι ο θρύλος από την Κάτω Μεσσαρά: Ο άτεχνος λυράρης διδάσκεται από τις νεράιδες να παίζει θεϊκά τη λύρα, με αντάλλαγμα ένα τμήμα από το δάχτυλό του.

Ο άτεχνος λυράρης που, σύμφωνα με το θρύλο, διδάσκεται το παίξιμο της λύρας από τις νεράιδες

Μια κατηγορία πολύ φρικτών και τρομακτικών παραδόσεων, που απαντιούνται και εκτός του ελληνικού χώρου αποτελούν και οι λεγόμενες **νεκροδαιμονικές** : **φαντάσματα, βρικόλακες, νεκραναστημένοι, ψυχές** .

Οι βρικόλακες της ελληνικής παράδοσης (ή βρουκόλακες ή βουρδούλακες ή καταχανάδες κ.α.), με μακρινή καταγωγή από τις αρχαίες λάμιες, αποτελούν πλάσματα της λαϊκής φαντασίας. Πρόκειται για νεκρούς που για διάφορους λόγους, συνήθως εξαιτίας των αμαρτημάτων τους, δε μπορούν να παραμείνουν στον τάφο τους, αλλά τις νύχτες σηκώνονται και επιστρέφουν στους γνωστούς τους τόπους και στους συγγενείς τους. Οι σχετικοί θρύλοι αποκαλύπτουν τη μοχθηρή φύση τους: Σκοτώνουν, σπάνε, ενοχλούν τους οικείους και τους περαστικούς, καταστρέφουν τα σπαρτά, τα ζώα και τις στράτες, τρέφονται με αίμα ζώων ή και ανθρώπων και έχουν υπερφυσικές ικανότητες. Κατά τους αιώνες της Τουρκοκρατίας οι λαϊκές δεισιδαιμονίες για «βρικολακιάσματα» ταλάνιζαν τον τόπο προκαλώντας κάποιες φορές μέχρι και λαϊκό πανικό π.χ. μετά από κάποια επιδημία.

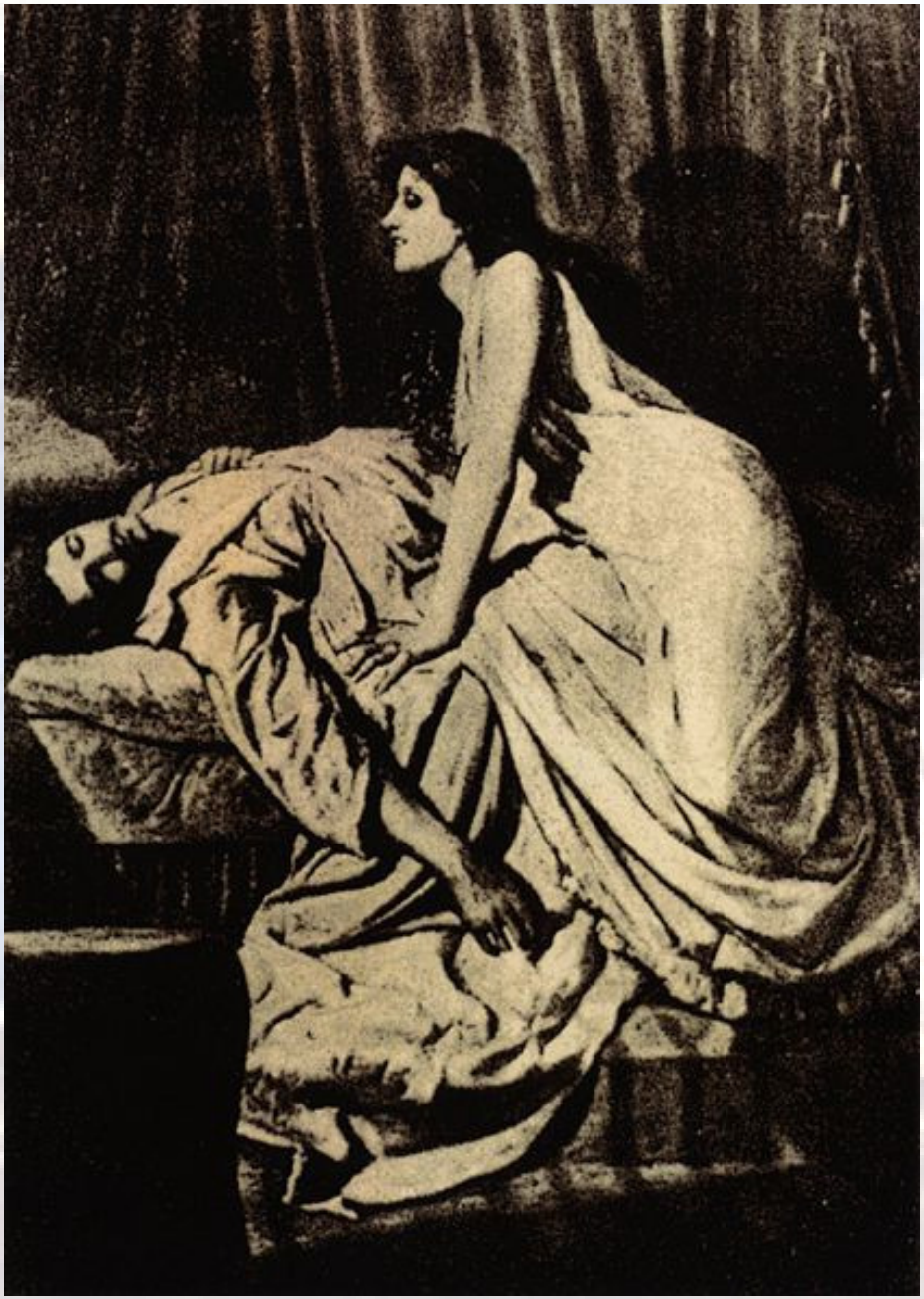

Edward Burne-Jones: ***The Vampire***

Ο Μόνταγκιου Σάμερς, ένας Ιησουίτης μοναχός που θεωρήθηκε και κυνηγός βρικολάκων, γράφει στο κλασικό περί βαμπιρισμού σύγγραμμα του "The vampire in Europe" (1929): «Πουθενά αλλού δεν έχει επικρατήσει στη συλλογική συνείδηση η απόλυτη πίστη στους βρικόλακες, όσο στην Ελλάδα».

Ωστόσο, κάποιες φορές, στην παράδοσή μας εμφανίζονται και βρικόλακες που κάνουν το καλό. Τέτοια περίπτωση αποτελεί η πρόσκαιρη ανάσταση **του Νεκρού Αδελφού** στην ομώνυμη παραλογή, για να πραγματοποιήσει την υπόσχεσή του στη μάνα του, καθώς και του Αθανάσιου Διάκου στο ομώνυμο ρομαντικό ποίημα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

…Από το μυριανάθεμα και τη βαριά κατάρα,
η γης αναταράχτηκε κι ο Κωνσταντής εβγήκε.
Κάνει το σύγνεφο άλογο και τ' άστρο χαλινάρι,
και το φεγγάρι συντροφιά και πάει να της τη φέρει.
Παίρνει τα όρη πίσω του και τα βουνά μπροστά του.
Βρίσκει την κι εχτενίζουνταν όξου στο φεγγαράκι

.....

Του Νεκρού Αδελφού

Στην ίδια ομάδα ανήκουν, όπως προείπαμε, **γενικά ιστορίες ανήσυχων και ταλαιπωρημένων ψυχών, που αδικήθηκαν ή αδίκησαν εν ζωή ή θανατώθηκαν με βίαιο και σκαιό τρόπο**. Έτσι, δε μπορούν να βρουν γαλήνη και ταράζουν τον ύπνο και την ύπαρξη ολόκληρη των ζωντανών (στοιχειωμένα σπίτια, κλάματα, φωνές κ.α.). Βέβαια, υπάρχουν και παραδόσεις κατά τις οποίες το λεγόμενο «στοιχειό του σπιτιού» ήταν αβλαβές και συχνά αποτελούσε φορέα καλής τύχης για την οικογένεια. (**Στράτη Μυριβήλη: ο Βασίλης ο Αρβανίτης**).

Φαντάσματα αναφέρουν και οι ιστορικές παραδόσεις: Παλαιές ιστορίες, Μεγαλέξανδρος, Διγενής, όνειρα και οπτασίες της σκλαβιάς, ήρωες του 21 και των μετέπειτα πολέμων. Σ' αυτήν την κατηγορία μπορούμε να κατατάξουμε και τους **Δροσουλίτες** του Φραγκοκάστελου στο Ν. Χανίων, ένα ρομαντικό θρύλο που αποτελεί αμφιλεγόμενο ζήτημα. Στα τέλη της άνοιξης και στις αρχές του καλοκαιριού -όχι κάθε χρόνο- λίγα λεπτά πριν την ανατολή, παρουσιάζεται μια ολόκληρη στρατιά από ανθρώπινες σκιές στρατιωτών, πεζών και ιππέων, που παρελαύνουν αργά προς το κάστρο και χάνονται στη θάλασσα. Ο λαός τους αποκαλεί «Δροσουλίτες» γιατί μόνο με την πρωινή δροσιά κάνουν την εμφάνισή τους. Με τις πρώτες ακτίνες του ήλιου εξαφανίζονται...

Οι Δροσουλίτες

Δόθηκαν πολλές εξηγήσεις από ειδικούς επιστήμονες για το φαινόμενο. Η επικρατέστερη, από την πλευρά της φυσικής -αν και όχι επαρκώς τεκμηριωμένη- είναι ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο «ανώτερου αντικατοπτρισμού», ένα είδος, δηλαδή, μακρινού αντικαθρεφτίσματος στρατιωτών που γυμνάζονται στη Λιβύη, το οποίο οφείλεται στη διάθλαση του φωτός. Κάτι ανάλογο με τη δημιουργία του ουράνιου τόξου.

Για τους ντόπιους, ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι σκιώδεις αυτοί μαχητές είναι οι ψυχές των 305 αντρών ενός Ηπειρώτικου εθελοντικού σώματος με αρχηγό το Χατζημιχάλη Νταλιάνη, που σκοτώθηκαν στην πεδιάδα του Φραγκοκάστελου σε άνιση μάχη με 8000 Τούρκους. Τα σώματα των αγωνιστών είχαν μείνει άταφα, ώσπου δυνατός άνεμος έφερε άμμο από τους αμμόλοφους της παραλίας και τα σκέπασε. Εξάλλου, η απόσταση από τη Λιβύη είναι πολύ μεγάλη για να ευσταθεί ο αντικατοπτρισμός ...

Το Φραγκοκάστελο

Και με το ρομαντικό θρύλο του Φραγκοκάστελου τερματίζουμε την περιδιάβασή στην παράδοσή μας, που τη θεωρούμε, όπως ήδη αναφέραμε, πολύτιμη παρακαταθήκη για το λαό μας. Οι παραδόσεις και οι θρύλοι του κάθε λαού πηγάζουν από τη γεωγραφία του, το κλίμα του, την ιστορία του, τις αντιλήψεις και τις δεισιδαιμονίες του και καθρεφτίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και τις εθνικές ιδιοτυπίες του. Αποτελούν μαρτυρίες για το αν αυτός ο λαός είναι γενναίος, αν έζησε περιπέτειες, αν έχει φαντασία ή είναι κυρίως ορθολογιστής, αν, τέλος, η γη του είναι πλούσια σε αφορμές συναισθημάτων και συγκινήσεων. Ένα κομμάτι από αυτές τις παραδόσεις – δείκτες των εθνικών χαρακτηριστικών και των Ελλήνων (κάποιες, όπως διαπιστώσαμε, αποτελούν τη συνέχεια μύθων της αρχαιότητας) θελήσαμε σ' αυτήν την προσπάθειά μας να μελετήσουμε κι εμείς ...

Η ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

ΚΑΤΙΑΜΠΑΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΚΑΤΙΑΜΠΑΚΗ ΕΛΕΝΗ
ΚΑΛΟΤΙΝΗ ΦΡΑΓΚΩ
ΚΑΡΑΤΙΩΡΤΑΚΗ ΑΡΓΥΡΩ
ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ
ΚΑΤΙΚΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΚΑΡΤΙΩΤΑΚΗ ΖΑΜΠΙΑ
ΚΑΡΥΠΗ ΧΡΥΣΗ
ΚΟΚΟΣΑΛΗ ΑΝΝΑ
ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ
ΚΟΥΓΙΑΤΖΗ ΣΤΕΛΛΑ
ΚΟΥΤΣΙΔΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ

Η ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ